

KELİME, KELÂM VE SÖZ KAVRAMLARI ÜZERİNE

ON LEXEME, EUPHEMISM AND DISCOURSE

СЛОВО, РЕЧЬ И ПОЛНОЗНАЧНЫЕ СЛОВА

Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU*

Öz

Makalede, *kelimenin, kelâmın, sözün* leksik//gramatikal manaya ve özel anlama sahip olduğu gösterilir. Kelâmın aynı zamanda felsefi ve semiyotik nitelikteki bir metin türü olduğu vurgulanır. Muhammet Fuzuli'nin "Söz" gazeli, Yahya Kemâl Beyatlı'nın "Sessiz Gemi" ve Mehmet Akif Ersoy'un "İstiklal Marşı" şiirlerinin kavramlar dünyasından ve özel metin kurucu işaretlerinden söz edilir. Söz konusu bağlamda, Hacı Ferhat Mirza'nın kelâmlarından getirilen örnekler, yazarının kavramlar dünyasına yönelik olarak kullandığı özel metin kurucu işaretlere göre tahlil edilir.

Anahtar Kelimeler: Kelime, kelâm, söz, mana, anlam, kavram, işaret, metin

Abstract

This paper aims to show that *lexeme, euphemism* and *discourse* have a lexical//grammatical and a special sense. It is emphasized that euphemism is a text type that has philosophical and semiotic nature. In this paper, the concept worlds and special text-constituting signs in "Söz", a poem by Muhammet Fuzuli, "Sessiz Gemi", a poem by Yahya Kemâl Beyatlı, and "İstiklal Marşı", a poem by Mehmet Akif Ersoy, are mentioned. In this context, examples taken from the discourse of Hacı Ferhat Mirza are analysed in terms of the special text-constituting signs that he used in his concept world.

Key words: Lexeme, euphemism, discourse, sense, meaning, concept, sign, text.

Giriş

'*Kelime, kelâm ve söz*' leksik birimleri, eş anlamlı sözcükler olarak tanımlanır. Bütün eş anlamlı dil birimlerinin mana tarafları ve anlam nüansları arasında farklar vardır. Bu bakımdan kelâmlar; '*ibare, söylem, ifade*' gibi manalarıyla, *aforizm* veya '*vecize, özdeyiş, kanatlı sözler*' olabilme özelliğiyle seçilir. Aforizmin anlamı ise, çeşitli medeniyetler bağ-

---

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi. Ankara/TÜRKİYE

(mehman.musaoglu@gmail.com)

lamında yer alan dinî, manevî, etik, geleneksel, evrensel vb. değerlerin ifadesine göre belirlenir. Türkçede kelâmlar adıyla da bilinen müdrük sözler, tarihî şahsiyetlerce söylenen felsefî mahiyetteki düşünce, fikir ve sözlü bir anlam örneği olarak milletlerin ve toplumların algılama, bilinç ve düşünüş sisteminin biçimlenmesinde, yazılı ve sözlü edebiyatın gelişiminde önemli rol oynar. Tebliğde, kelimenin veya sözün manasından, anlamından, kelâm kavramından ve özel metin kurucu işaretlerinden söz edilir.

1. Kelime

Kelime (leksem), dilin yapısal ve anlamsal bir birimidir. O, eşyaları ve özelliklerini, olayları ve ilişkilerini, insan tahayyülünde kavramlar dünyasının algılanmasıyla yer alan en çeşitli sanal ve soyut mefhumları adlandırmaktadır. Onun herhangi bir dile özgü olan ve genelde leksik/gramatikal, özde ise fonetik, fonolojik, yapısal, morfolojik, sentaktik, deyim bilimsel, semantik, stilistik, kavramsal ve semiyotik belirtileri vardır. Kelime, yazıda da çeşitli noktalama ve çizgisel işaretler ile seçilmekte, metinde ise manasının ön-, art- ve eş gönderime¹ dayalı hem metin dilbilimsel vasıtalar hem de en çeşitli olguları ifade eden özel metin kurucu işaretler olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı, kelime bugün artık klâsik dilbilimde olduğu gibi, sadece dilde ve konuşmada değil, aynı zamanda metinde de incelenmektedir (ЛЭС 1990: 465). Çeşitli sözlüklerde ve metinlerde yer alan, aynı zamanda transkripsiyon ve transliterasyon yazılarıyla da ifade edilebilen kelime, söz konusu herhangi bir dili bilen veya öğrenen insanların hafızasında aktif ve pasif kullanım biçimleriyle hatır-

---

¹ Retrospektif/Retrospektivel: Retrospektif/Retrospektivel;

Prospektif/Prospektivel ve Perspektif: İntrospektif/İntrospektivel

kelimeleri, Perspektif (is. Fr. perspective) ve ya ön görünümlü sözcüğü, Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde sık kullanılmayan perspektif sözcüğü, genellikle geleceğe yönelik, geleceğe göre, uzaktan görünüş anlamını ifade etmektedir. Retrospektif (art görünümlü) ve prospektif (eş görünümlü) sözcükleri de Hint-Avrupa kökenlidir. Ancak söz konusu sözcükler, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Retrospektif sözcüğü geçmişe yönelik, geçmişe göre, prospektif sözcüğü ise şimdiye yönelik, şimdiye göre yapılan herhangi bir konudaki değerlendirmeleri içerir. Perspektif sözcüğü tümüyle, retrospektif (ret.) ve prospektif (pros.) sözcüklerinin ise ilk heceleri alınarak, Türkiye Türkçesinde tarafımızdan retrospektivel terimi türetilmiştir. Söz konusu sözcüğün ifade ettiği kavram, 1990'lı yıllarda Türkoloji'nin çeşitli konuları üzerine yaptığımız araştırma-inceleme süreçlerinde anlamsal nitelikteki bir anadil varyantı olarak belirlenmiş ve gerek Rusça, gerekse Azerbaycan Türkçesinde tarafımızdan kullanıla gelmiştir. Retrospektif sözcüğü birleşenlerinin Türkçedeki sözlüksel ve biçembilimsel (biçem/biçembilim/biçembilimsel) kullanımları ise, söz konusu leksik birimlerin birincil anlamsal-işlevsel alanlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Retrospektif kavramının tümüne gelince: Herhangi bir konu veya konulardaki sosyal-bilimsel ve bilişsel değerlendirmelerin, araştırma ve incelemelerin hem geçmişe hem şimdiye hem de geleceğe yönelik metodolojik eksende yapılması demektir (Musaoğlu 2013a: 741).

Yukarıdaki sözcüklerin sırasında İntrospektif/İntrospektivel (iç görünümlü) kelimesi de belirtilmiştir. Bu kelimenin ifade ettiği kavramla ilintili benzer bir sözlüksel model niteliğinde iç katman (İnterstrat) sözü, XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Birinci kelime özgün nitelikteki bir bakış açısı, ikincisi ise böyle bir bakış açısıyla değerlendirilebilen olay, olgu, nitelik ve nicelikleri ifade eder. Söz konusu kelimeler, 1990'lı yıllarından itibaren gerçekleşen dünya düzeyinde ulus devletlerin ve kültürlerin millî öze bağlı dil-edebiyat, etnografya, din ve inanç nitelikteki özgün sözel boyutların, etnik, folklorik ve mitolojik içerikli çeşitli arkaik verilerin özelliklerinin araştırılması ve incelenmesi sırasında belirlenen belli kavramları ifade etmek için türetilmiştir. Bu kavramlar ve onları ifade eden kelimeler, yukarıda belirtilenlerden bazı farklı özellikleriyle seçilmektedir. Bundan dolayı, çağdaş lengüistik anlatımda kullanılmaktadır (Добровольский 1998; Дитрих 2002).

lanmaktadır. Bu ise kelimenin hem iletişimsel hem de kavramsal ve bilişsel bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

1.2. Kelimenin Leksik ve Gramatikal Manaları

Dilbilimde, kelimenin öncelikle leksik ve gramatikal manalarının bir-birinden farklılık gösterdiği vurgulanmaktadır. Belli dil vasıtalarıyla ifade edilen dil bilgisel manaların birlik-teliği, kelimenin gramatikal şeklini oluşturmaktadır. Kelimede, ifade planına göre dilin semantik alanlarıyla bağlı olarak leksem, içerik planına göre ise öncelikle insanın algılama, bilinç ve düşünüş sisteminde birleşenlerin en küçük mana taraflarıyla belirlenen semantem² seçilmektedir. Belli bir gramatikal biçimde veya biçimlerde ise, kelimenin şekli ortaya çıkar. Leksik//semantik içerik ve gramatikal şekil, kelimenin yapısal bütünlüğünün ve bölünmezliğinin temelini oluşturmaktadır. Morfolojik belirti; kelimeyi bütünlükte biçimlendirir, sentaktik ölçüt ise onu potansiyel bir minimum düzeyinde cümle modeli olarak belirlemeye olanak sağlar.

Herhangi kelimenin minimal manalı birim olduğu için belli bir mefhumu ifade etmek özelliği vardır. Onda manaların mecazi olma durumu ve deyim olarak kullanılma işlevi de mevcuttur. Özel olarak ortaya çıkan böylesine mana çeşitliliği veya sırlanması, bütünlükte dilin söz varlığı içerisinde ve konuşmanın gerçekleşmesi bağlamında yer tutan leksik bütünlüğün veya onu oluşturan birleşenlerin manasıyla herhangi bir semantik paralellik oluşturmaz. Kelimenin çeşitli leksik//gramatikal biçimleri aynı leksik manalarda kullanılır ve bunun sonucunda eş anlamlılık olayı ortaya çıkar. Aynı kelimeler çeşitli yakın ve birbirine bağlı, aynı zamanda uzak leksik manalarda kullanılır. Bu ise çokanlamlılık ve ya eş seslilik olaylarının oluşumunu sağlar. Bütünlükte kelimelerin benzerliği veya aynılığı dil//konuşma ve metin//diskur paralellerinde tespit olunur, onların etimolojileri ise dilin tarihsel gelişimi sürecinde belirlenir. Bütün bunlar ve özellikle de kelimenin manası ve onun yapısı dilbilimde şimdiye kadar çoğunlukla morfolojik, leksik, sözlükçülük, semantik ve deyim bilimsel//üslup bakımlarından eşzamanlı ve artzamanlı olarak incelenmiştir (JЭС 1990:464-467).

---

² Semantem- Alm. Semantem (n), İng. semanteme /sɪˈmænti:m/, Fr. Sémentème, Azerb. semantem. – Fonolojide farklılaştırıcı belirtilere ilişkin tasvir olduğu gibi, yapısal semantik de dil birimlerinin anlamsal tasvirinde en küçük mana birleşeni olarak semantemden, semantik belirtilerden istifade eder. Mesela, Azerb. /getmək/ fiili [+harekette olmak+yerde+doğru] belirtilerin toplamı olarak alınabilir. Bundan farklı olarak /addımlamaq/fiiline ise [+yavaş+yavaş+gururla] gibi belirtileri eklemek gerek. Burada sıradan sözcüklerden istifade edilir, ama onlar terim olarak alınır ve büyük parantezlerde artı işaretyle verilir. Semantik belirtilerin statüsü tartışmalıdır. Onlar gerçekliğin doğrudan fiziksel belirtileri değil, insanların dünyayı dil vasıtasıyla yansıtmının psikolojik şartlarıdır. Kar. /ölü/, [çəmdək], [leş]. Onlar aynı bir gerçekliğin ifadesi olsalar da, aralarında muayyen semantik farklılık vardır. Bu ise dildeki yansımaları çeşitli şekillerde bulur. Mesela, Biz diyemiyoruz ki, / Ben de leşlerle dost idim//, ancak /Ben ölülerle dost idim// diye biliyoruz. Fonolojiden farklı olarak biz semantik belirtilerin herkes tarafından kabullenmiş sınıfını belirleyemiyoruz. Bundan dolayı, çeşitli dilbilim kaynakları, semantik belirti söz konusu olduğunda çeşitli terimlerden istifade eder: noen ←, plerem ←, sem←, figur vb. (DE 2008: 205-206).

1.3. Kelimenin Anlamı ve Fuzuli'nin “Söz” Gazelinin Kavramsal-Semiyotik Tahlili

Kelimenin yeri gerek semiyoloji nitelikteki dil, gerekse semiyosferanı³ oluşturan diğer bütün hareketli semiyotik işaretler arsında bir birleştirici etken olarak seçilmektedir. Çünkü, dünyanın kavramlar haritası kelime veya sözle çekilmektedir. İnsanlar kavramları kelimelerle algılamakta ve onlarla ifade olunan ayrıntıları bilince sözle ötürmektedir. Nihayet, çeşitli malumat ve bilgilerin hafızada yığılması, depolanarak gruplanması, onların zihinde işlenerek bilişe çevrilmesi ve bunun sonucunda da düşünüşün oluşumu kelimelerle biçimlenmektedir. Bugün artık bilimde, kelimenin sadece manaya değil, özel bir anlama da sahip olduğu, dolayısıyla anlam ve leksik mana sahalarının birbirinden farklılıklarının bulunduğu gösterilmektedir. **Kelimeni oluşturan semantik projeksiyon veya bakım onun anlamı olarak değerlendirilmektedir.** Söz konusu semantik projeksiyon ise, bir dilin bütün konuşucuları için objektif ve değişmeyen bir şey değildir. Onun gerçekleşmesi, her şeyden önce, somut bir konuşucunun ve dinleyenin veya iletişim sürecinde bulunan bir grubun faaliyetinin şu veya bu biçimdeki motifleriyle şartlanmaktadır. Bunun yanı sıra, kelimenin anlamını oluşturan mefhumla onun özel bir projeksiyonu olarak ortaya çıkan duygusal, efektif ve rengarenk oluşum da bugün dilbilimde birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Kelimenin manası ve anlamı, işaret ve içerik kavramlarıyla aynı bir kavramsal-lengüistik bağlamda belirlenmektedir. Bu ise kelimenin anlam tarafının ve onun mana alanlarının karşılaştırmalı olarak yapılan kavramsal-semiyotik incelenmesini giderek hızlandırmaktadır. Söz konusu incelenmenin sürdürülmesinde önce dil, şimdise lengüistik felsefe ekollerinde yapılan çalışmalar, çok önemli kaynaklar olarak bilinmektedir. Bu bakımdan Ferdinand de Saussure'in (1967) ve Y. S. Maslovun (1967) semiyotik bilimi temelinde işaret (Yun. sēmeion), işaretleyen (signifiant, Lat. significatum) ve işaretlenen (signific) üzerine söyledikleri, klasik lengüistik değerlendirmeler olarak seçilmektedir. *Günümüzde ise Alman matematikçisi ve filozofu G. Frege'nin (2008: 24) işaretin fonksiyonu, manası, anlamı ve içeriğine ilişkin çok kıymetli görüşler ileri sürdüğü ve bununla da lengüistik felsefenin temelini attığı vurgulanmaktadır. Onun teorisinde işaretin, kelime de bir işarettir, anlamın ve söz konusu anlamda temsil olunanın veya eşya ve hadisenin türünün, eşyanın ve hadisenin manasından (İng. meaning, rus. значение) farklılık gösterdiği tespit olunmaktadır. Anlam, insan beyninde önceki deneyimlerden oluşarak hafızada muhafıza olunan bir 'iz' olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan eşya ve hadiseni meydana getiren olgu, anlam (Alman. sinn, İng. sense, Rus.смысл) terimiyle adlandırılmakta, onun özellikleri kelime ve cümle örneklerinde mantıksal ve matematiksel yöntemlerle açıklanmaktadır (Veysalli 2012). Buradan da kelimenin ne kadar değerli bir fenomen olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Aslında insanlar cümlelerle iletişim sağlamaktadır, ama onlar dili kelimelerle hatır-*

³ Semiozis (Yunan. sema 'işaret') işaret süreci demektir ve işaretlerin oluşturma, kurma, hareket ve açıklama özelliklerini içerir. Söz konusu terim sık olarak iletişim (komünikasyon) anlayışının veya sözcüğünün eş anlamlısı olarak da kullanılır. Bunun sonucunda işaretin işaretlenenle işaretleyen arasındaki uygunluğu kurulmuş olur. Semiyosfer (Yunan. sema 'işaret', sphaira 'küre sathı') ise işaretlerin küresel alanı ve çevresi, mekan ve zamanda mevcut olan işaretlerin ve dil ilişkilerinin bütününi içeren semiyotik mekandır. Semiyosfer anlayışını semiyotik kültür bilminde ilk defa olarak Y. M. Lotman kullanmış ve literatüre de o getirmiştir. Semiyosfer kendi hedefine ve mahiyetine göre kültür gibidir. O, her şeyden önce verici (adresant) ve alıcının (adresat) önceki kültür bilimsel deneyiminden oluşur ve aynı zamanda enformasyon kanalına bağlı olan zaruri dil komünikasyonlarının temelini oluşturur. Semiyosferin bütün unsurları, münasebet formüllerinin birbiriyle sürekli olarak transformasyon olduğu dinamik bir durumda yerleşir (Stariçenok 2008: 539-540). Söz konusu anlayış/terim, bilim tarihinde neyosfer, atmosfer, biyosfer vb. kavramlarından ve uygun kavramları ifade eden terimlerden sonra ortaya çıkmıştır.

lamakta ve bilmektedir. *Kelime veya söz, dolayısıyla kelam üzerine dünyanın çok ünlü yazarları, şairleri ve düşünürlerinden Demokrit, N. Gencevi, İ. Nesimi, S. Ə. Şirvani, M. Ə. Sabir, F.M. Dostoyevski, Lev Tolstoy, V. Şekspr, Alişir Navai ve Muhammet Fuzuli çok kıymetli fikirler söylemişlerdir. Muhammet Fuzuli'nin "Söz" gazelinde söziün hem ifade ve mana, hem de anlam ve içerik özellikleri, gösterilenlerin "asimetrik ikilik" (Kartsevskiy 1965: 85-95) bilinçaltı kodlarıyla ifade edilmiştir:*

Xəlqə ağızın sirrini hər dəm qılır izhar söz,
Bu nə sirdir kim, olur hər ləhzə yoxdan var söz.
Artıran söz qədrini sidqilə qədrin artırır,
Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.
Ver sözə ehya ki, tutduqca səni xabi-əcəl,
Edə hər saət səni ol uyqudan bidar söz.
Bir nigari-ənbərinxətdir könüllər almağa,
Göstərər hər dəm niqabi-qeybdən rüxsar söz.
Xazini-gəncineyi-əsrardır, hər dəm çəkər
Riştəyi-izharə min-min gövhəri-əsrar söz.
Olmayan qəvvəsi-bəhri-mə'rifət arif degil
Kim, sədəf tərkihi-təndir, lö'löi-şəhvar-söz.
Gər çox istərsən, Füzuli, izzətün, az et sözü
Kim, çox olmaqdan qılıbdır çox əzizi xar söz.

Söz konusu şiir kavramsal//semiyotik açıdan incelendiğinde onda, her şeyden önce, 'söz, halk ve sır' kavramlarının⁴ uygun özel metin kurucu işaretlerle⁵ açıklandığı gözlemlenmektedir. Söz konusu kavramları ifade eden kelimeler, şiirin birinci bendinde kullanılır.

---

⁴Bugün insan bilincine ve bir bütün olarak algılanan deneyimine ilişkin soyut ve somut kavramların birleştirilebilir alt kategorileriyle farklı açıklanmalardaki tasvirini bilişsel bilim ve bilişsel filolojik lengüistik ve edebiyat bilimi yerine getirmektedir (Musayev 2012: 17-23). Dünyanın dil haritasını evren, uzay, yol, din, inanç, savaş, barış, demokrasi, mutluluk, düşmanlık, dostluk, acı, merhamet vb. gibi genel kültürel temelli kavramlar oluşturmaktadır. Bu kavramlar, bilişsel dilbiliminde insana özgü özelliklere bağlı olarak gerçek prototipleriyle belirlenmektedir. Dolayısıyla sitem etmek, teessüf, niyet, istek, sebep, maksat, değerlendirme,

sevgi, nefret, sevinç gibi anlamsal alanları içeren özellikleriyle ifade edilmektedir. Söz konusu bağlamda sevgi-acıma veya sevgi-nefret gibi lengüistik kavramlar somut diskur varyantlarıyla da dikkatleri çekmekte ve bilişsel nitelikteki algılama yönleriyle derinden incelenmektedir (Doğan 2000; Vorkaçyov 2001; Hanina 2004). Böylece, hem somut dil göstergeleri hem de kavramsal faktörlerle ifade edilen anlayışlar lengüistik kavramlar olarak tarif edilmektedir.

⁵ Çağdaş filoloji biliminde; sadece dil işaretleri, onların söylemdeki ve diskurdaki tekrarının metnin uygun göstergeleri olarak incelenmesi, artık yeterli sayılmamaktadır. Çünkü bedii metni özel bir görüngü olarak oluşturan, aynı zamanda belli kavramsal kategoriler niteliğindeki ve niceliğindeki belirtileleriyle seçilen kendine mahsus bütünleşik işaretler sistemi veya çeşitli semiozisler vardır. Onlar, her şeyden önce, edebî-semiyotik mahiyetteki özel metin kurucu işaretler olarak incelenir (Slovar Literaturovedçeskih Terminov 2011). Bu ise şu demek oluyor ki; bir bedii metin sadece sıradan fonemlerden, morfemlerden, kelimelerden, deyimlerden, kelime gruplarından ve cümlelerden ibaret değildir. Veya bedii metin, bütün bunların birleşmesinden oluşan bir söz yığını ve monoton cümleler birleşimi olarak da incelenemez.

Onlar lengüistik bakımdan ön gönderim niteliğindeki sentaktik vasıtalar olarak da nitelendirilebilir, çünkü şiirin sonraki bentlerinde açıklanan fikirlere işaret etmektedir.

“Söz” gazelinde söz konusu kavramların açıklanmasına ilişkin olarak özel metin kurucu işaretler kullanılmaktadır. Metinde onları ifade eden kelimeler şunlardır: izhar, qədr, miqdar, ehya, xabi-əcəl, uyqu, nigari-ənbərinxət, könül, niqabi-qeyb, rüxsar, xazini-gəncineyi-əsrar, qəvvasi-bəhri-mə’rifət, arif, az və çox etmək/danışmaq.

Bu kelimelerle ifade edilen özel metin kurucu işaretler hareketli olup bildirdikleri şeylerle söz konusu kavramların özelliklerini veya alt kavramlarını ve kategorilerini açıklamaktadır. Söz gelişi, “izhar et-, sözü az veya çox et-//danışmaq” fiilleriyle ifade olunan özel metin kurucu işaretler, söz kavramının faaliyet ve hareketle bağlı olan iletişimsel//lengüistik özelliğini göstermektedir. “Ehya, rüxsar, nigari-ənbərinxət, niqabi-qeyb, xazini-gəncineyi-əsrar” isimleri ve izafetler ise söz konusu kavramın duygusal//efektif yönlerini açıklamaktadır. Görüldüğü üzere, artık çağdaş filolojik bilimde kelime mefhumu sadece geleneksel lengüistik veya edebiyat bilimi yöntemleriyle incelenmemektedir. Şöyle ki; kelimenin leksik//gramatikal, fonetik, fonolojik, morfolojik, sentaktik, deyim bilimsel, semantik//stilistik ve kavramsal//semiyotik özellikleri bir arada irdelenmektedir.

2. Kelâmlarının Kavramlar Dünyası ve Özel Metin Kurucu İşaretleri

Aforizm veya Yun. *aphorismos* ‘özlü söz, vecize’; herhangi bir dilde felsefi, ilmî, bedii bağlamlarda ve bağımsız olarak ortaya çıkar ve bedii bir mikro metin niteliği taşır. Bu metin; somut bir söylem olmanın yanı sıra, mantıksal ve semiyotik işaret olarak da tanımlanır ve her iki niteliğiyle de algılanmış olacak ki kişisel ve toplumsal hayatın çok şekilli tezahürlerini genelleştirir ve tipikleştirir. O, gerçekliğin bütünlüğe büyük bedii tasviri ve dil konuşucusu yaklaşımının anlatımı niteliğinde iletişimin organik bir parçası olarak mevcudiyetini devam ettirir (<http://www.all-aforizmy.ru/>). Kelâm ise; felsefi nitelikteki söylem, bedii metin ve semiyotik bir işaret olmanın yanı sıra, Türk-İslam medeniyetine, düşünüş ve düşünce sistematığına bağlı kavramlar dünyasına yönelik olarak ortaya çıkar. Söz gelimi; ‘Tanrı hakkı, ahret, kader; kardeşlik, komşuluk ilişkileri; aile müessesinin kutsallığı, bakirelik, bakir ve bakire; kahramanlık, mertlik ve cesaret; sevgi, aşk ve güzelliği; misafîrperverlik veya komşun aç iken rahat olmamak; emanet ve sadakat; şehitlik ve gazilik mertebeleri; sabır ve tevekkül’ gibi kavramlar, söz konusu semiyotik dünyanın birleşenlerindedir. Bu kavramların açılımında özel metin kurucu işaretler de geniş yer alır. Hacı Ferhat Mirza’nın kelâmalarında ‘Allah, ahlak, aile, akıl, özgürlük, hak, helâl, haram, ilim, iman, kelâm, dünya, kültür ve söz’ gibi kavramların açılımında, semiyotik nitelikteki özel metin kurucu işaretlerin farklı ve yerinde kullanımı dikkatleri çeker. Söz gelişi:

Ahlak hayalî olmak, *haya* insafî olmaktır. *İnsaf imanın göstergesidir* (Mirza 2014: 51).

Aklın zayıflığı, sabrın zayıflığıdır (Mirza 2014: 52).

Amel mal mülk, ibadet ise seni Allah katına götürecektir *gemitir* (Mirza 2014: 55).

Azerbaycan, Batı kültürüne Doğu ahlakıyla gem vuran ülkedir (Mirza 2014: 58).

Anne karnı *maddiyat*, bu dünya *maneviyat*, *ahiret ilahiyattır* (Mirza 2014: 62).

Felsefe ilimlere şah, kelâm ona taçtır (Mirza 2014: 75).

Kelâm gaybtan gelen ve hafızalara kazınan ses; kalp onu sindirerek dile getirendir (Mirza 2014: 107).

Yukarıda getirilen kelâmlarda ağırlıklı olarak ‘*ahlak, akıl, amel, Allah, kültür, dünya, ahiret, ilim, kelâm*’ kavramları, uygun özel metin kurucu işaretlerle açıklanmaktadır. Söz konusu bedii-semiyotik nitelikli mikro metinlerdeki özel metin kurucu işaretleri ifade eden kelimeler ise, esas itibariyle şunlardır: *haya, insaf, gösterge; zayıf, sabır; mal mülk, ibadet, gemi; Azerbaycan, Batı, Doğu, gem; maddiyat, maneviyat, ilahiyat; şah, taç; gayb, hafıza, ses, dil*. Birinci kelâmda *ahlak* kavramı, *haya, insaf, iman ve gösterge* özel metin kurucu işaretleriyle, ikinci kelâmda *akıl* kavramı, *zayıf, sabır* özel metin kurucu işaretleriyle, üçüncü kelâmda ise *amel ve Allah* kavramları, *mal mülk, ibadet, gemi* özel metin kurucu işaretleriyle açıklanmaktadır.

Türk edebiyatında *Allah katı, ahiret ve ölüm* kavramlarını gösterge bilimsel olarak en iyi bir şekilde açıklayan bedii metinlerden biri Yahya Kemal’in “Sessiz Gemi” şiiridir. Bu şiirin başlığı, belki dünya edebiyatında söz konusu kavramların açıklanmasına yönelik olarak kullanılan en iyi seçilmiş özel metin kurucu işaretlerden biri olarak değerlendirilebilir, diye düşünüyoruz⁶. Şiirde kullanılan ve ‘*demir, meçhul, yolcu, zaman, dönüş, matem, ufuk, mendil ve rıhtım*’ kelimeleriyle ifade edilen özel metin kurucu işaretler de büyük bir başarıyla seçilmiştir.

Sessiz Gemi

Artık *demir* almak günü gelmişse *zamandan*,
Meçhule giden bir *gemi* kalkar bu limandan,
Hiç *yolcusu* yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne *mendil* ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli;
Günlerce siyah *ufka* bakar gözleri nemli.
Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu!
Hicranlı hayatın ne de son *matemidir* bu!

Dünyada sevilmiş ve seven nafiye bekler;
Bilmez ki giden sevgililer geri dönmeyecekler.
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Birçok seneler geçti *dönen* yok seferinden.

Hacı Ferhat Mirza’nın yukarıda getirilen “*Amel mal mülk, ibadet ise seni Allah katına götürecektir gemidir*” (Mirza 2014: 55) kelâmında da ‘*Allah katı, ahiret ve ölüm*’ kavramlarının açıklanmasına yönelik olarak özel metin kurucu işaret yerinde ‘*gemi*’ sözcüğüyle ifade olunan anlamın kullandığı görülmektedir.

Türk edebiyatında ‘*İstiklal, Hak, İman, Vatan, ve Din*’ kavramlarının en uygun bir içerikle ve özel metin kurucu işaretlerle açıklandığı bedii metinlerden biri, hiç kuşkusuz, Mehmet Akif Ersoy’un “İstiklal marşı” adlanan şiiridir⁷. Söz konusu şiirde, kültür (meden-

⁶ Söz konusu şiirin çok geniş ve ayrıntılı semiyotik tahlili, Erkman-Akerson’un “Gösterge Biline Giriş” (2005) adlı eserinde yapılmıştır.

⁷ Söz konusu şiirin geniş ve ayrıntılı kavramsal, semiyotik ve lengüistik tahlili, Mehman Musaoglu’nun ve Fatih Kirişcioğlu’nun “Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşları: Açıklamalar, Metinler, Aktarmalar ve Tercüme” (2013b) ve “Türk Cumhuriyetleri Millî Marşlarının Kavramsal, Semiyotik ve Lengüistik Tahliline Dair Deneme” (2014) adlı makalelerinde yapılmıştır.

yet), Garb (Batı) ve ya ‘Batı Medeniyeti’ kavramı özel metin kurucu işaret yerinde kullanılmaktadır.

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

Hacı Ferhat Mirza'nın yukarıda getirilen “*Azerbaycan, Batı kültürüne Doğu ahlakıyla gem vuran ülkedir*” (Mirza 2014: 58) kelâmında ise kültür veya medeniyet kavramı; Azerbaycan, Batı, Doğu, gem, ülke kelimeleriyle ifade olunan özel metin kurucu işaretlerle açıklanmaktadır.

Beşinci kelâmdaki *dünya* ve *ahiret* kavramları, *maddiyat*, *maneviyat* ve *ilahiyat* kelimeleriyle ifade olunan özel metin kurucu işaretlerle, altıncı kelâmdaki *ilim* kavramı *kelâm*, *felsefe*, *şah* ve *taç* kelimeleriyle ifade olunan uygun semiyotik işaretlerle açıklanmaktadır. Yedinci mikro metinde yer alan *kelâm* kavramı ise *gayb*, *hafıza*, *ses*, *kalp*, *dil* özel metin kurucu işaretleriyle açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi, kelâmlarda çoğu *gez* kavramları iade eden kelimeler özel metin kurucu işaretler yerinde veya tam tersine kullanılabilir. Bu da az sözcükle, çoğu kez de beş altı kelimeyle ifade olunan kelâmların edebî-bedii özelliği veya türü olarak belirlenebilmektedir.

SONUÇ

Söz veya kelime, genel olarak dilde ifade olunanların manasıyla ve işaretlenen ile bağlantılıdır. Ancak, sözün anlamı da olur. Anlam, mananın içerisinden çıkar; eşya ve hadiseni meydana getiren olguyla, konuşucunun ve dinleyenin şu veya bu biçimdeki faaliyetiyle gerçekleşir. Mana nesnel, anlam semantik bir kategoridir. Kelâm ise, birincilerden farklı olarak felsefî, bedii, sözlü bir metin niteliği taşır. Ait olduğu kavramlar dünyasına yönelik kullanılır. Kavramlar, kelâmlarda bilinen dil işaretleri ve semiyotik nitelikteki özel metin kurucu vasıtalarla (imge, simge, sembol, ikon, remiz, rumuz veya işaret) açıklanır.

KAYNAKÇA

Aforizmler. <http://www.all-aforizmy.ru/> 30.01.2015.

Dilçilik Ensiklopediyası, I cild, 513 s., II cild, 526 s., Dərs vəsaiti, Bakı, Mütərcim, 2006-2008.

Дитрих В. (2002), *Влияние языков Америкских индейцев на романские языки (II): “общие языки”: ацтекский, кечуа и тупи. Субстрат, адстрат или интерстрат?* – Вопросы Языкознания, № 2. с. 64-85.

Добровольский Д. О. (1998), *Национально-культурная специфика во фразеологии (II)*. – Вопросы Языкознания, № 6. с. 48-56.

Doğan G. 2000, *İltifat Olgusuna Bilişsel Bir Yaklaşım*. – Dilbilim Araştırmaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, s.49-63.

Erkman-Akerson, Fatma (2005), *Göstergebilime Giriş*, MULTILINGUAL, Klodfarer Cd. 40/6 Çemberlitas-İstanbul, 262 s.

F. de Saussure 1967, *Grundlagen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Berlin.

Frege G. 2008, *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien*. Textausgabe. Göttingen, s.24.

Ханина О.В. 2004, *Желание: когнитивно-функциональный портрет*. – Вопросы языкознания, №4, s.122-155.

İmer, İbrahim 2014, *Hacı Ferhat Mirza Kelâmlarından Seçmeler*, Dünya Söz Akademisi Yayınları No:1, Ankara, 177 s.

Карцевский С. О. 1965, *Об асимметричном дуализме лингвистического знака*. Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. М., 3-е изд. Ч. 2. С. 85-95.

ЛЭС: 1990, *Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва, “СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ”, 683 с.

Маслов Ю. С. 1967, *Знаковая теория языка*. “Вопросы общего языкознания”, Л., 1967, s. 109-127.

Musayev M.M. 2012, *Türkoloji dilçilik*, Dərslük, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti, Bakı, 454 s.

Musaoğlu, Mehman 2013a, *Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok Romanı (Kavramlar Dünyası ve Bazı Özel Metin Kurucu İşaretlerin Kullanılması Üzerine)*, Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı, Akçağ, Ankara, s. 742-758.

Musaoğlu, Mehman, Kirişçioğlu, Fatih 2013b, *Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşları: Açıklamalar, Metinler, Aktarmalar ve Tercüme* (Birinci makale), *Türkologiya*, *Beynəlxalq Elmi Jurnal*, No 2, s.28-48.

Musaoğlu, Mehman, Kirişçioğlu, Fatih 2014, *Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşlarının Kavramsal, Semiyotik, ve Lengüistik Tahiliine Dair Deneme* (İkinci makale), *Türkologiya*, *Beynəlxalq Elmi Jurnal*, No 1, s.21-34.

Стариченок В.Д. 2008, *Большой лингвистический словарь*. Рос-тов-на Дону, Феникс, 811 с.

Словарь литературоведческих терминов. <http://slovar.lib.ru/dictionary/text-10.01.2011>

Veysəlli F.Y. 2012, *İşarə, anlat, məna və məzmun anlayışları haqqında*. – Dil Araştırmaları, *Uluslararası Hakemli Dergi*, Sayı 11 Güz, s147-161.

Воркачов С. Г. 2001, *Концепт счастья: понятийный и образный компоненты*. – Известия АН. Серия Литературы и Языка, том 60, № 6, с. 47-58.